

Oversigt over det færøske bispesædes historie

Kirstin Eliassen

Úrtak

Greinin roynir í stuttum at lýsa bispasæti Føroya í mið-øld sum stovnur; nær tað var sett á stovn, nær tað var avtikið og hvat varðveittu keldurnar annars greiða okkum frá. Samanumtikið hvussu lítið vit í veruleikanum vita um hetta meira enn fyra hundrað ára langa skeið.

Summary

The article is concerning the Faroese medieval bishopric as an institution. When it was established, when it was closed down and what the surviving sources can tell us about it. After all how little our knowledge is about this period of more than four hundred years.

Indledningsvis skal det slås fast, at der vides meget lidt om bispesædets historie.¹

Arkæologiske undersøgelser har vist, at der muligvis har været bebyggelse i Kirkjubøur siden vikingetiden, jfr. nedenfor. Bygden ligger sydvestvendt og er således velegnet til korndyrkning, der spillede en væsentlig rolle i vikingetidens og middelalderens færøske økonomi. Endvidere er der stor tilgang af drivtømmer i en bugt ved bygden, hvilket var meget vigtigt i et land, hvor man opretholdt de norske indflytters byggeskik med at bygge tømmerhuse, på trods af fuldstændig mangel på skove og derved bygningstømmer. Sagn fra området beretter, at Kirkjubøholmur – holmen – tid-

ligere var landfast, men at hele området mellem denne og den nuværende strandlinje skulle være skyllet væk i et uvejr. Dette er dog næppe sket ad én omgang, men der synes ikke at være tvivl om, at det bebyggede og dyrkningmulige område engang har været væsentligt større end det er i dag. Dels er der tydelige vidnesbyrd om dette i rester af bygninger, der nu delvis er bortskyllede af havet, dels er der foretaget kartografiske undersøgelser, der underbygger denne antagelse.² Der har således været særdeles gunstige betingelser for en større gård.

De undersøgelser, der er foretaget i Kirkjubøur, er desværre ikke publicerede i deres helhed. Sverri Dahl, der har forestået de fleste af disse undersøgelser, har berørt dem og deres resultater overfladisk i nogle af sine oversigter. Således nævner han bl.a. en ældre øst-vest orienteret tømmerbygning med svære stolper, henved 0,5 m. i diameter, samt tømmergulv, der var gennemskåret af bispegårdens vestfløjs sydforlængelse.³ Arne Thorsteinsson beskriver i en artikel denne bygning, som han kalder tidlig middelalderlig, lidt nærmere: »Ca. 5 m bred og ca. 12 m lang. Velbevarede rester af jordgravede staver samt fodremme med not fandtes i hovedkonstruk-

tionen. I ca. 1 m's afstand ud fra den ene stavrække fandtes en anden række staver, hvoraf en var knækket og lå væltet ind over gulvet. Denne del af staven var ca. 1 m lang og bar pånaglede vandrette brædder. Over hele tomten fandtes rester af trægulv, og der var desuden utvetydige spor efter tværgående skillerum. Der fandtes rester af omgivende stenvægge omkring tomten. Desuden synes der at have været suler inde i bygningen, men dette forhold er endnu ikke fuldt afklaret.⁴ Knud J. Krogh omtaler i forbindelse med undersøgelserne i og omkring sognekirken i 1963-67, at der formentligt fandtes et vikingetidigt hus med svagt krumme langvægge.⁵ Der er næppe tale om én og samme bygning, men dette kan ikke afgøres på det forhåndenværende grundlag. Endvidere er der kendskab til aktivitet vestligere i bygden; man er bl.a. ved vejarbejde i 1920'erne stødt på stenslæmninger, der ikke er undersøgt.⁶ Det tilsyneladende omfattende upublicerede arkæologiske materiale er ikke inddraget i bearbejdelsen.

Hvornår en gård i Kirkjubøur er kommet i kirkens besiddelse, og hvornår bispesædet er oprettet, vides der på nuværende tidspunkt intet sikkert om.

De mennesker, der engang i vikingetiden bosatte sig på Færøerne som de første, har formentlig ikke været kristne. En ofte postuleret, tidlig indvandring af irske munke til Færøerne i 700'årene er aldrig blevet sandsynliggjort. Den bygger tilsyneladende alene på Dicuil's »Liber de mensura orbis terræ« fra 825, som blev udgivet 1807 af C. A. Walchenaer. Den indeholder en be-

skrivelse af nogle øer nord for »de nordlige britiske øer«, som man hurtigt tolkede som Færøerne. Der er endnu ikke fundet yderligere historiske eller arkæologiske vidnesbyrd, der underbygger denne tolkning. Ifølge sagaberetninger blev Færøerne kristnet omkring år 1000 – samtidig med de andre norske »kolonier« i Vesterhavet. Den færøske kristning fremgår bl.a. af den så kaldte »Færeyingasaga«, som er et kompilationsværk af C. C. Rafn.⁷ I værket har han samlet alle de fortællinger, hvis handling udspilles på Færøerne, fra forskellige islandske skriftlige kilder. Disse formodes nedskrevet i løbet af middelalderen og således flere århundreder efter de begivenheder, de beskriver, som for Færøernes vedkommende er tiden omkring år 1000. Selvom den historiske kerne i beretningerne ikke kan afvises, er det forlængst accepteret, at de kun i ringe omfang kan anvendes som kilder til Færøernes ældste historie.⁸

I modsætning til Island, som har et væld af middelalderlige, skriftlige kilder, har Færøerne ikke mange vedrørende den tidlige middelalder. Dog findes dokumenter, der omtaler hændelser på Færøerne eller med tilknytning til øerne.

I denne forbindelse skal kort nævnes en polemik vedrørende dele af to pavebreve, udstedt af pave Alexander II (mellem 1061 og 1072), henholdsvis til bisperne i Danmark og til Svend Estridsen vedrørende en Eilbert af Farria.⁹ Ifølge Adam af Bremen var Eilbert biskop af Fyn og Farria. Sidstnævnte opfattede han som Helgoland, der var af større udstrækning end i dag.¹⁰ Til

denne polemik har bl.a. Wolfgang Laur, Bo Sjölin og Tore Nyberg bidraget.¹¹ Det har her været foreslået, at Farriensis eller Farensi kunne være en latinsk form for Færøerne. Da vi ikke på anden vis kender noget til et bispesæde på Færøerne på dette tidspunkt, må spørgsmålet stadig siges at stå åbent.

I de tidlige pavebreve vedrørende ærkebispedømmet Hamburgs overhøjhed over bisperne i de nordiske lande¹² nævnes Færøernes biskop ikke sammen med grønlandernes, islændingenenes o.a. Spørgsmålet er, hvad der skal lægges i dette, da Færøernes bispedømme heller ikke nævnes blandt de bispedømmer, der af Anastasius 4. underlægges det nyoprettede ærkebispesæde i Trondheim i 1154.¹³ Af udgiverens kommentarer til dette fremgår, at i en fornyelse af disse privilegier, af Innocentius 3. i 1206,¹⁴ er der »*efter Orchades Insulas indsat Fareie. Tidligere udgivere af Anastasius' privilegium har i tilknytning hertil i almindelighed suppleret teksten med dette ord. Det urigtige heri fremgår af Liber censuum af 1192. Også her mangler Færøerne som bispedømme under Trondheim. De er formodentlig indbefattet i Islændingernes øer*«. ¹⁵

Den ældste kendte skriftlige kilde, der med sikkerhed nævner et bispedømme på Færøerne, »episcopatus ... Farrie«, er en pavebulle fra 27. maj 1133.¹⁶ Denne er udstedt i forbindelse med et af Hamburgkirkens talrige forsøg på at genvinde overherredømmet over den nordiske kirke. I 1130, efter pave Honorius's død, var to paver blevet valgt: Anaclet 2. og Innocens 2. Den tyske kejser Lothar 2. støttede Innocens og

i løbet af 1130 blev han anerkendt af de fleste fyrster som pave.¹⁷ Ved hjælp af forfalskede dokumenter og kejserens støtte lykkedes det ærkebiskoppen af Hamburg, Adalbero (han havde i 1130 støttet Anaclet mod Innocens), i en kort periode at genvinde overherredømmet over den nordiske kirke.¹⁸ Dette skete med pavebulen fra 1133, og blandt de bispedømmer, der her bliver nævnt, er det færøske.¹⁹ Det er dog uvist, hvor stor betydning denne bulle fik, da den næppe nåede længere end til Hamburg. Det er temmelig sikkert, at i hvert fald en af de andre samtidigt udstedte buller, aldrig nåede Norden.²⁰ I 1137 eller -38 blev det nordiske ærkebispedømme officielt genindført.²¹ Den nævnte bulle fortæller os, at bispedømmet på Færøerne må være oprettet senest 1133.²²

Ved at sammenholde oplysningerne i de skriftlige kilder vedrørende bispesæderne i det 1154 oprettede Nidaros ærkebispedømme (Oslo, Hamar, Bergen og Stavanger i Norge, Skálholt og Hólar i Island, Garðar på Grønland, Kirkwall for Shetland og Orkney, Peel for Hebriderne og Man samt Kirkjubøur på Færøerne), vil man for Færøernes vedkommende finde en stort set sammenhængende række af bisper fra dette tidlige tidspunkt og helt til senmiddelalderen.

Bispelister

De vigtigste kilder til bisperækken, de såkaldte bispelister, er følgende:

A: Kungl. Bibl., Stockholm, cod. 5 fol., p. 58b 59b.

B: Cod. AM 415 qv, p. 11b.

C: Cod. AM 309 fol., p. 916 – 992a.
 D: Cod. AM 62 qv – Additamenta 7. 8 vo.
 O: »Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog«.

Bispelisterne A til D formodes i deres nuværende form at stamme fra det 14. århundrede, men er baseret på ældre kilder.²³ Der findes andre yngre bispelister, men disse er alle baseret på oplysningerne i A-D. O er formentlig udarbejdet af Sørkvir, biskop på Færøerne 1216 til 1237, og er sandsynligvis videreført af hans efterfølgere, der hver især har indføjet sine respektive forgangere. Listen er bevaret i den såkaldte »Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog«, der 1899 blev udgivet af den norske historiker Alexander Bugge. Henrik Kalteisen var Norges, og dermed også Færøernes, ærkebiskop 1452-58. I kopibogen fandtes væsentlige, tidligere ukendte, oplysninger vedrørende den norske kirke. Heraf nogle dokumenter vedrørende den færøske kirke.

De tilgængelige bispeoversigter er ikke fyldestgørende.²⁴ Forfatteren har derfor taget udgangspunkt i de nævnte bispelister – A til O – samt alle tilgængelige færøske, norske, islandske, danske og svenske kildeudgivelser og herfra sammenstillet den her gengivne bispeliste. Navne i [] gengiver den i Kalteisens Kopibog anvendte form.

[Bernhardus], kendes kun fra O.

[Ryngerus], kendes ligeledes kun fra O.

Guðmundur [Ghudmundus], ifølge O den tredje biskop på Færøerne, ifølge A-D den første.

Ormur [Ormerus], ifølge O den fjerde biskop, nævnes ikke i A-D. Det er i denne sammenhæng interessant, at Sørkvir, der formentlig påbegyndte bispelisten O, havde kendskab til Ormur, mens de andre lister ikke nævnte ham. O er tilsyneladende uden forbindelse

med de øvrige og er formentlig skrevet på Færøerne på baggrund af den viden, der da var på øerne om de tidligere biskopper.

Den 8. august 1139 var Ormur, Færøernes biskop, »*Ego Orm Faroensis episcopus ss*« til stede ved et kirketing i Lund, hvor han sammen med ærkebiskop Eskil og en del andre biskopper underskrev Eskils stadfæstelse af Odense Skt. Knuds klostres privilegier.²⁵

Matthæus [Matheus], den femte i O. A-D lader ham efterfølge Guðmund. Død 1157.²⁶

Rói [Roarus], er nævnt i A, C, D samt O, men ikke i B. Indviet 1162.²⁷ Denne Rói var ifølge Sverris Saga den mand, der opfostrede den senere norske konge Sverri.²⁸

Sveinn [Sveino], er nævnt i A-D samt O; død 1212.²⁹

Sørkvir [Serquirus], er nævnt i A-D samt O; indviet 1216.³⁰ Et muligvis falskt dokument nævner Sørkvir blandt dem, der var til stede ved det store høvdingemøde i Bergen 1223, hvor det blev besluttet, hvorledes Håkon Håkonsson skulle dele regeringsmagten med Skule Bårdsson jarl.³¹ Død 1237.³² Det var, som nævnt, formentlig denne Serquirus, der påbegyndte bispelisten O.

Bergsveinn [Bersanus], biskop efter Sørkvir ifølge A-D samt O, død 1243.³³

Pætur [Petrus] eller Nicolaus, formentlig samme person. Bispelisterne A, C og D nævner Nicolaus som Bergsveins efterfølger og nævner ikke Petrus. B og O har derimod kun Petrus. Han bispeviendes 1246.³⁴ Blev af pave Alexander IV udnævnt til biskop i Bergen 1257,³⁵ døde sammesteds 1270.³⁶

Gauti [Gauto], nævnt i A-D samt O, bispeviet 1261-62.³⁷ Var til stede i domkirken i Nidaros 14. april 1267, da Håkon, Oslo-biskoppen, blev viet til ærkebiskop;³⁸ død 1268.³⁹

Erlendur [Erlendus], kendes fra A-D samt O, kannik i Bergen,⁴⁰ bispeviet i Nidaros 1269.⁴¹ Erlendur kendes, foruden i ovenstående, fra adskillige andre sammenhænge: et beskyttelsesbrev fra ærkebiskop Johannes til Erlend af 4. aug. 1275;⁴² han var en af de syv biskopper, der bevidnede kroningen af kong Erik Magnusson 1280;⁴³ var medunderskriver på ærkebiskop Jørunds provincialstatut i 1290.⁴⁴

Han var »råd giver« i forbindelse med udformningen af »Seyðabrævið«, som var hertug Håkon Magnussons »rættarbót« (lovtillæg) for Færøerne. Kong Magnus Lagabøter, hertug Håkons fader, havde i 1273 bestemt, at Gulatingslov (den ældre) også skulle gælde for Færøerne; dog skulle i stedet for dennes landbrugsafsnit færingernes egne love på

dette område gælde.⁴⁵ Året efter, i 1274, kom den yngre Gulatingslov, som formentlig også kom til at gælde for Færøerne og i 1298 kom så »rættarbót« for Færøerne til denne lov, kaldet »Seyðabrævið« (fårebrevet) efter hovedindholdet.⁴⁶ I følgebrev til lovteksten fremgår, at »Herra Erlendr biskup j færöy-um ok herra sigurdr logmadr af hjætlandi« har været rådgivere m.h.t. udformningen af lovteksten.⁴⁷

Erlendur var til stede i Bergen, da hans gode ven, Arne Sigurdsson, blev viet til biskop;⁴⁸ var medunderskriver på kong Håkon Magnussons vidnesbrev vedrørende dronning Eufemias medgift af 10. december 1305;⁴⁹ også medunderskriver på ærkebiskop Jørunds provincialstatut af 6. juli 1306 vedrørende klosterforhold.⁵⁰ Han er nævnt sammen med andre norske biskopper i et brev af 25. nov. 1306 fra hertug Erik af Sverige, hvor Erik anmodede disse om at råde deres konge, Håkon, til at holde hånden over de fredløse fra Danmark efter mordet på Erik Klipping.⁵¹ Han døde i Bergen 13. juni 1308, jfr. skrivelser fra biskop Arne i Bergen, daterede 15., 17. og 22. juni 1308, til henholdsvis ærkebiskop Jørund af Nidaros, domkapitlet i Nidaros, biskop Arne af Skálhólt og biskop Thord af Grønland.⁵²

Loðinn [Llodenus], kendes fra C, D og O. Efter Erlendurs død opstod stridigheder mellem Bergen og Nidaros om retten til at udpege biskop til Færøerne. Loðinn var sognepræst ved Sct. Petri kirke i Borgund i Nidaros ærkebispedømme,⁵³ da han 18. august 1308 af ærkebiskop Jørund blev valgt til biskop.⁵⁴ Ærkebiskoppen meddelte 6. februar 1309 biskop Arne Sigurdsson af Bergen, at han havde til hensigt at vie Loðinn på næste planlagte bispemøde; dette møde blev dog aldrig afholdt.⁵⁵ Der kom indsigelser fra biskop Arne med påberåbelse af Bergens biskops og domkapitels hævdevundne ret til at vælge biskop til Færøerne. Biskoppen og kapitlet indklagede sagen for pave Clemens V.⁵⁶ Domkapitlet i Nidaros påbød de øvrige norske biskopper at vie Loðinn, om nødvendigt med brug af kanoniske tvangsmidler,⁵⁷ hvorefter biskop Arne i Bergen opfordrede dem til at trodse påbudet.⁵⁸ Denne trætte blev ikke afgjort før ved det store kirkemøde i Vienne i Frankrig i 1312, da det blev overladt til ærkebiskop Nicolaus af Uppsala med fuldmagt at afgøre striden.⁵⁹ Han stadfæstede Jørunds valg af Loðinn, så denne blev biskop af Færøerne, hvilket han tilsyneladende havde været i praksis i de år, stridighederne havde været.⁶⁰ Han døde i 1316.⁶¹

Signar [Signarus], kendt fra C, D og O. Han blev viet i 1320.⁶² Til Signar knytter der sig et interessant brev

fra april 1320. Signar skrev til Auðfinn, biskop i Bergen, og udtalte bl.a. håbet om eller forvisningen om, at jomfru Maria ved sine fortjenester og forbønner ville skaffe Bergen-bispen plads i englenes kor til gengæld for, at han havde bidraget til hendes forherligelse med det kor af træ, som han havde »ordine-ret« til Mariakirken i Kirkjubøur.⁶³

Gefarður [Geuardus], kendes fra C, D og O. Der er kendskab til to beskyttelsesbreve, udstedt til Gefarður. Det første af 6. maj 1329 fra ærkebiskop Eilif, og det andet fra ærkebiskop Pål, der efter ærkebispeskiftet, på opfordring, fornyede beskyttelserne den 25. april 1337.⁶⁴

Hávarður [Hauardus], kendes kun fra O samt »Islandske Annaler«, ifølge hvilke, han skal være viet 1343⁶⁵ og død 1348.⁶⁶

Árni [Arnerus], nævnes i C og O. Viet 1314 til Grønland,⁶⁷ rejste det følgende år til Gardar på Grønland.⁶⁸ I forbindelse med den nedenfor nævnte Árni Svælas udnævnelse, jfr. note 69, skulle han efterfølge »Armoni episcopo Pherensi«. Der vides ikke noget om hans udnævnelse til Færøerne.

Árni Svæla [ffrater Arno de ordine minorum] kendes fra C og O. Han var, som tilnavnet viser, franciskaner, da han 18. december 1359 af pave Innocentius VI i Avignon blev udnævnt til biskop over Færøerne.⁶⁹ Valget stadfæstedes 21. januar 1360,⁷⁰ og han var stadig nævnt som biskop 19. juli 1369 i et beskyttelsesbrev fra ærkebiskop Olav.⁷¹

Andras(?) en »herra Andrese electo Ferensi« er nævnt i et testamente af 18. februar 1381.⁷² Betegnelsen »electo Ferensi« kunne antyde, at den nævnte har været valgt til biskop på Færøerne, men der haves ikke yderligere kendskab hertil.

Richard(?) er ikke nævnt i nogen af bispelisterne. Han kendes kun fra et brev af 23. januar 1391 vedrørende biskop Vibaldurs udnævnelse, jfr. note 77.

Philip(?) Philippus Gudbrandz son, kannik i Nidaros 1367 og 1382.⁷³ Benævnes »korsbroðr i Niðaros oc electus Farenensis« i et brev af 25. september 1391.⁷⁴

Vilhelm(?) Ifølge et brev af 27. sept. 1396 i Rom tillod pave Bonifacius IX »Wilhelmo episcopo Pharensi« at modtage et beneficium med sjælesorg, da han ikke var kommet i besiddelse af sit bispedømme, hvortil han af Bonifacius forgænger, Urban VI, var blevet udnævnt og viet.⁷⁵ Hvad årsagen til dette har været, vides ikke, men Vilhelms efterfølger på bispestolen, Vigbaldur (Wicboldus) påtog sig ifølge et brev af 3. marts 1391 at udrede nogle afgifter, deriblandt sin forgænger, Guillelmus' gæld, jfr. note 78.

Denne Vilhelm er muligvis samme mand, som er kendt i nogle engelske kilder som Vilhelm Northbrugge eller Norbourgh.⁷⁶

Vigbaldur [frater Wyghboldus eiusdem ordinis et teutonicus Quorum animabus propicietur deus Amen], kendes fra O. Udnævnt til biskop af pave Bonifacius IX den 23. januar 1391.⁷⁷ Viet før 3. marts 1391, da han i et brev vedrørende sin og forgængerens afgifter bliver kaldt »*Pater dominus Wichboldus episcopus Pharensis*«. ⁷⁸ Den 10. august 1394 er han til stede ved en herredag i Helsingborg, indkaldt af dronning Margrethe.⁷⁹

Halgæir omtales som biskop over Færøerne (Halgæir i Færøyum) som medunderskriver på en »rettarbot« for Norge, udstedt i Oslo af dronning Margrethe Valdemarsdatter med rigsrådets samtykke 29. marts 1392.⁸⁰ På dette tidspunkt burde Vigbaldur være biskop over Færøerne, jfr. ovenstående.

Johannes [est Johannes Teutonicus hujus libelli scriptor] kendt fra bispelisten i O. Udnævntes til biskop af pave Gregorius XII den 9. december 1406.⁸¹ Det var denne Johannes, der 2. maj 1420 skrev et – i Henrik Kalteisens kopibog gengivet – brev, der omtaler en fundet blyplade i biskop Erlends grav samt opførelsen af en Brendanus kirke og et Erlandus kapel.⁸² Det er uvist, hvornår han døde. I efterfølgerens – Severinus' udnævnelsesbrev fra 1431, jfr. note 83, var en biskop Johannes, der nævnes »*frater Joannis ordinis predicatorum*«, død. Johannes Teutonicus kaldte sig ikke selv frater, så det er kun en formodning, at der er tale om samme mand.

Servin [frater Severinus ordinis minorum], kendt fra O. Viet 1414 som »*episcopus Tranquilliensis*« i Konstanz af pave Johannes XXIII.⁸³ I 1416, og tillige en enkelt gang i 1419, fungerede han som »viebiskop« for Odensebiskoppen Jens Ovesen.⁸⁴

Han kendes som medudsteder af en række afladsbreve; f.eks. var han 4. december 1422 i Eidsberg som »*episcopus Tranquilliensis ... episcopi Asloensis vicarius*«. ⁸⁵ 18. juni 1429 i Nykøbing (Falster). ⁸⁶ 4. maj 1431 blev »*Severinus Episcopus Tranquilliensis*«, af pave Eugenius IV forflyttet til Færøerne, der var blevet ledig efter den afdøde »*fratris Joannis ordinis predicatorum*«, jfr. ovenfor.⁸⁷ Han nævnes som Færøernes biskop 1432.⁸⁸ I juli 1434 var han til stede ved en herredag i Vordingborg som medunderskriver på en række dokumenter sammen med andre nordiske biskopper og skrev sig her »*Severinus Farensis*«. ⁸⁹

Den 7. januar 1441 indviede biskop Søren af Færøerne et alter til St. Olaf i Undløse kirke.⁹⁰ Det

er et spørgsmål, om han overhovedet kom til Færøerne.⁹¹

Johannes [frater Johannes ordinis predicatorum] ifølge O. Den 31. januar 1435 blev Johannes Scheffchin af pave Eugenius IV »*electi Pharensis*« efter »*Johanne Episcopo Pharensis*«. ⁹² Hvem denne Johannes er, vides ikke. Senere samme år, den 14. december, er en optegnelse om, at »*pater dominus Johannes episcorum Pharensis*« har lovet at betale nogle afgifter.⁹³ I et brev af 18. januar 1447 tillod pave Eugenius IV »*Johannis episcopi Farensis ordinis fratrum minorum*«, som var fordrøvet fra sit sæde af en »*iniquitatis filium Goeswinum*«, at modtage et kirkeligt beneficium, om det kanonisk overdroges ham, indtil han kunne komme i besiddelse af sin kirke.⁹⁴ En Godswin var på dette tidspunkt biskop i Skálholt på Island.⁹⁵ Hvad der var foregået og hvorfor, vides ikke, men jfr. nedenfor var Hemmingur allerede biskop på Færøerne i 1442.

Hemmingur [frater Hemmingus ordinis sancti saluatoris], d.v.s. birgittiner, var bispeviet før 7. juni 1442.⁹⁶ 15. august 1443 underskrev han et brev i Tórshavn.⁹⁷ 1. august 1450 underskrev han i Nidaros sammen med 24 norske rigsråder et bevidningsbrev om Kristian I's lovlige valg til konge af Norge, og dermed deres afvisning af Karl Knutson som norsk konge.⁹⁸ 7. august 1450 afsagde han sammen med andre biskopper voldgiftskendelse mellem kong Kristian og kapitlet i Nidaros, ifølge hvilken en udvalgt ærkebiskop skulle have kongens samtykke før valgets stadfæstelse af paven, hvorfor kannik Olaf Trondssøns valg ikke var lovligt og kanonisk.⁹⁹ 2. november 1451 var han medunderskriver af et brev i Innvik i Norge.¹⁰⁰

Jens (Johannes). I et brev af 1. juni 1453 i Trondhjem nævnes »*biscop Jens aff Færøy*« blandt andre, der – på opfordring – bevidnede, at de anså kong Kristian I's valg for gyldigt, mens kong Karl af Sverige, der havde tiltvunget sig kroning i Trondhjem, ikke kunne være konge med rette;¹⁰¹ tillige er han nævnt i et brev af 6. juli 1455 som »*Iohannes farensis*«. ¹⁰²

Hilarius er nævnt omkring 1486 i et brev fra pave Innocentius VIII, hvor denne gav tilladelse til »*pro Alvaro Farensi episcopo*« at bytte gejstlige privilegier.¹⁰³ I et brev af 3. april 1520 fra pave Leo X, hvor han opfordrede nogle af de nordiske biskopper, deriblandt den færøske, at sende peterspengene fra deres bispedømmer til ærkebiskoppen i Nidaros, som så ville sende disse videre til pavens nuntius i Tyskland, benævntes han »*Hilario Pherensi*«. ¹⁰⁴

Ámundr Ólavsson, Amandus, havde, inden han i 1532

blev valgt til – den sidste katolske – biskop på Færøerne, bl.a. været kannik ved domkirken i Bergen. Dette valg blev 1533 stadfæstet af kongen, Frederik I, og ikke, som tidligere, af paven.¹⁰⁵ 15. august 1533 underskrev han et brev i Tórshavn sammen med lagmanden på Færøerne;¹⁰⁶ og der kendes breve fra rigsråder i Norge til ham, lagmanden og almuen på Færøerne af henholdsvis 10. april 1534 og 13. marts 1535.¹⁰⁷

Ámundur Ólavsson befandt sig dog endnu længe på Færøerne. I en skrivelse fra Christian III af 17. oktober 1551, blev det påbudt at: »*Biskop Amund paa Færø, at han med det aller første skiller sig ved den løse Kvinde, som han, Folket til ondt Exempel, lever med, om ikke Kongen skal lade hente baade ham og hende og føre dem til Bergenhus*«.¹⁰⁸

Hvornår reformationen formelt blev gennemført på Færøerne, kan ikke afgøres på det forhåndenværende grundlag. På trods af intens eftersøgning, er det ikke lykkedes forfatteren at finde én eneste kilde, der vedrører Færøernes bispedømme fra ovennævnte skrivelse af 13. marts 1535 og frem til en skrivelse af 13. oktober 1551 til superintendenten på Færøerne.

Jens Gregersøn Riber var den første – og eneste – superintendent på Færøerne. Det er uvist, jfr. ovenfor, hvornår reformationen blev gennemført og hvornår han tiltrådte. Som nævnt, omtales superintendenten på Færøerne 13. oktober 1551.¹⁰⁹ 16. oktober samme år omtales han med navns nævnelse.¹¹⁰

Det vides heller ikke, hvornår han fratrådte. Han nævnes som superintendent i Stavanger, første gang o. 1556.¹¹¹

Herefter er der ingen kilder til det færøske bispedømme, der formodes nedlagt. Som et kuriosum kan nævnes et brev af 5. december 1560 fra pave Pius IV om afholdelse af

et concilium i Trident til bilæggelse af de religiøse stridigheder. »Sveriges og Norges konge« indbydes til at sende gesandter derhen. Paven sender »*venerabilem fratrem Zachariam episcopum Pharensem*« til ham for nærmere at underhandle derom.¹¹² Den titulære »biskop« må formodes udnævnt af paven og har næppe nogen sinde været på øerne.

Sammenfatning

Af ovenstående fremgår klart, at det færøske bispeæde var etableret før 1133 og blev opretholdt indtil reformationen.

De nævnte, spredte oplysninger om det færøske bispeæde beretter hovedsagelig om biskoppernes indvielse, deres dødsår samt tilstedeværelse ved forskellige mere eller mindre betydningsfulde handlinger i bl.a. Norge. Vor viden om selve bispeædet, dets omfang og organisation, om byggeaktivitet m.m. er, på grundlag af skriftlige kilder, meget lille. Der foreligger, jfr. omtalen af biskop Signar ovenfor, et brev fra 1320, der omtaler et »kor af træ«, der skænkedes den færøske kirke. I Johannes Teutonicus' brev nævnes, at Erlendur, som den første, byggede bispegårdens huse af sten og at han også grundlagde den biskopelige stenkirke, at der da (i 1420) lagdes fundamenter til »*den hellige Brendanus kirke og hr. Erlandus fromme mindekapel*«. Endnu i 1551 havde man tilsyneladende til hensigt at holde bispeædet ved magt, idet Christian III i ovennævnte brev af 16. oktober 1551 tillod superintendenten, Jens Gregersøn Riber, at holde et skib til at føre byggematerialer fra Bergen til biskopsresidensen og kirken.

Der findes tilsyneladende ikke på noget tidspunkt i middelalderen et domkapitel ved bispesædet i Kirkjubøur, ligesom dette heller ikke synes at have været tilfældet ved bispesæderne i Island og Grønland.¹¹³ I en periode påberåbte biskoppen og domkapitlet i Bergen sig sin hævdevundne ret til at vælge biskopper til Færøerne; denne ret anførtes af ærkebiskop Jørund, jfr. valget af Loðinn.

Kirkjubøur var Færøernes religiøse centrum i middelalderen; herfra var utvivlsomt livlig kontakt til den norske moderkirke og til det øvrige Europa. De bygninger, man finder her, er påvirket af disse strømninger udefra. Man må derfor formode, at der også på anden vis har været omfattende påvirkninger udefra til det færøske bispesæde – og til det færøske samfund.

Noter

- ¹ Artiklen er et bearbejdet udsnit af forfatterens hovedfagsspeciale i middelalderarkæologi: Kirkjubøur. Kirker og bisppegård, med særlig vægt på domkirkeruinen. Upubliceret hovedfagsspeciale. Institut for Middelalder-arkæologi ved Aarhus Universitet, marts 1994.
- ² Landsverfkrøðingurin, 1981-83.
- ³ Sverri Dahl, 1958, p. 157 og 1968b, p. 205. Forfatteren har derudover haft adgang til to radioforedrag, som Sverri Dahl holdt i Útvarp Føroya hhv. i 1984 og 1986. De forefindes i hhv. udskrift og manuskript i Føroya Fornminnisavns arkiv. Han berører her en del problemstillinger, han ikke har behandlet i litteraturen.
- Endvidere stammer nogle oplysninger fra forfatterens personlige samtaler med Sverri Dahl.
- ⁴ Arne Thorsteinsson, 1982, p. 155.
- ⁵ Knud J. Krogh, 1981, p. 315.
- ⁶ Radioforedrag ved Sverri Dahl, 1984; udskrift i Føroya Fornminnisavns arkiv.
- ⁷ C. C. Rafn, 1832.
- ⁸ Jfr. f. eks. P. G. Foote, 1965.
- ⁹ Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd, nr. 5-6. Bispene omtales

- som henholdsvis »E<il>bertus, Farriensis episcopus« og »... cum Eilberto Farense episcopo«.
- ¹⁰ Kommentar til Danmarks Riges Breve, 1. rk., 2. bd., nr. 5.
 - ¹¹ Wolfgang Laur, 1966 og 1986; Bo Sjölin, 1984; Tore Nyberg, 1984 og 1985.
 - ¹² F.eks. Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd., nr. 1.
 - ¹³ Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd., nr. 115.
 - ¹⁴ Dipl. Norv., VII, nr. 7.
 - ¹⁵ Kommentar til Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd., nr. 115.
 - ¹⁶ Jfr. dog usikkerheden vedrørende Adam af Bremens »Farria«, se ovenfor.
 - ¹⁷ Jfr. C. J. Hefe, 1863, p. 362ff.
 - ¹⁸ Jfr. C. J. Hefe, 1863, p. 366.
 - ¹⁹ Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd., nr. 57.
 - ²⁰ Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd., nr. 61, jfr. C. Breengaard, 1982, p. 221, note 337 og H. J. Debes, 1990, p. 152.
 - ²¹ Jfr. Hal Koch, 1969, p. 184 samt H. J. Debes, 1990, p. 152.
 - ²² Det har været foreslået, at de første (to?) biskopper kun var missionsbiskopper og derfor ikke havde eget bispesæde, jfr. Andras Mortensen, 1989, p. 7.
 - ²³ Dipl. Norv., XVII B, 186ff.
 - ²⁴ Oluf Kolsrud i Dipl. Norv., XVII B har på flere punkter kunnet suppleres, mens der i den af Janus Øssursson 1963 fremlagte liste over Færøernes katolske bisper konstateredes en del fejl.
 - ²⁵ Dipl. Dan., 1. rk., 2. bd., nr. 77.
 - ²⁶ Jfr. Isl. Ann., p. 115 og Flateyjarbók, IV, p. 302.
 - ²⁷ Jfr. Isl. Ann., p. 116; Flateyjarbók, IV, p. 303 samt Biskupasögur, I, p. 415.
 - ²⁸ Jfr. Flateyjarbók, III, p. 143f.
 - ²⁹ Jfr. Isl. Ann., p. 123, 182 og 325; Flateyjarbók, IV, p. 311; Biskupasögur, I, 503.
 - ³⁰ Jfr. Isl. Ann., p. 124 og 184; Flateyjarbók, IV, p. 312; Biskupasögur, I, p. 507.
 - ³¹ Regesta Norvegica, I, nr. 465.
 - ³² Jfr. Isl. Ann., p. 130 og 188; VIII, p. 327.
 - ³³ Jfr. Isl. Ann., p. 189, 328 og 481; Flateyjarbók, IV, p. 318.
 - ³⁴ Jfr. Isl. Ann., p. 132 og 190; Flateyjarbók, IV, p. 319.
 - ³⁵ Dipl. Norv., VI, nr. 31.
 - ³⁶ Jfr. Isl. Ann., p. 28, 49, 68, 138 og 258; Flateyjarbók, IV, p. 326; Biskupasögur, I, p. 791f.
 - ³⁷ Jfr. Dipl. Norv., VI, nr. 71. Her nævnes, at han var biskop i 6 år og blev efterfulgt af Erlend.
 - ³⁸ Jfr. Dipl. Norv., XVII B., p. 204; Isl. Ann., p. 136; Flateyjarbók, IV, p. 324.
 - ³⁹ Isl. Ann., p. 28, 137, 258 og 331.

- 40 Dipl. Norv., VI, nr. 71.
- 41 Jfr. Isl. Ann., p. 28, 68, 138 og 258; Flateyjarbók, IV, p. 325; Biskupasögur, I, p. 683 og 791.
- 42 Gengivet i Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, p. 204f.
- 43 Dipl. Norv., I, nr. 69.
- 44 Norges Gamle Love, III, p. 241-43.
- 45 Norges Gamle Love, IV, p. 353f. og Dipl. Fær., I, p. 23-26.
- 46 Udgivet 1971. Der findes bevaret to middelalderlige afskrifter: Isl. perg. 33 4, den såkaldte »Kongsbók«, som »Seyðabrævið« er en del af, og som fandtes på Kungliga Biblioteket i Stockholm, men som i 1990 blev deponeret på Føroya Landsskjalasavn (Færøernes Landsarkiv) i Tórshavn og Medeltidshandskrift nr. 15, der er i Universitetsbiblioteket i Lund.
- 47 Seyðabrævið, p. 3.
- 48 Dipl. Norv., VII, nr. 31.
- 49 Jfr. Dipl. Norv., III, nr. 61 og Dipl. Dan., 2. rk., 5. bd, nr. 398.
- 50 Jfr. Norges Gamle Love, III, p. 243-45; Dipl. Norv., VII, nr. 36.
- 51 Jfr. Dipl. Norv., VII, nr. 37 og Dipl. Dan., 2. rk., 6. bd., nr. 39.
- 52 Jfr. Dipl. Norv., II, nr. 91; VIII, nr. 20 og 21; X, nr. 9.
- 53 Dipl. Norv., III, nr. 76.
- 54 Dipl. Norv., VIII, nr. 32.
- 55 Dipl. Norv., III, nr. 73, 75 og 76; sml. nr. 77 og 78.
- 56 Dipl. Norv., III, nr. 79; VI, nr. 71 og 72; VII, nr. 59, 60 og 62; VIII, nr. 27, 29 og 32; Dipl. Dan., 2. rk., 6. bd., nr. 175.
- 57 Dipl. Norv., VII, nr. 31.
- 58 Dipl. Norv., VIII, nr. 33.
- 59 Dipl. Svec., III, nr. 1849.
- 60 Dipl. Norv., VII, nr. 62.
- 61 Isl. Ann., p. 151.
- 62 Dipl. Norv., XVII B, p. 289; Isl. Ann., p. 345.
- 63 Dipl. Norv., VII, nr. 90. Tolkning af brevet hos Knud J. Krogh, 1981, p. 324f.
- 64 Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, p. 205f.
- 65 Isl. Ann., p. 210.
- 66 Jfr. Isl. Ann., p. 354.
- 67 Isl. Ann., p. 203 og 343.
- 68 Jfr. Isl. Ann., p. 151 og 265.
- 69 Dipl. Norv., XVII, 2, nr. 900.
- 70 Jfr. Dipl. Norv., VII, nr. 255.
- 71 Gengivet i Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, p. 206f.
- 72 Dipl. Norv., II, nr. 468.
- 73 Dipl. Norv., I, nr. 394, II, nr. 473.
- 74 Dipl. Norv., II, nr. 527.
- 75 Dipl. Norv., XVII, 185.
- 76 Oluf Kolsrud i Dipl. Norv., XVII B, p. 290.
- 77 Dipl. Norv., XVII, 2, nr. 934.
- 78 Dipl. Norv., XVII, nr. 176 og Gustav Storm, 1897, p. 69-71 og p. 119-20.
- 79 Annales Ecclesiae Danicae Diplomatici, II, p. 241f og Scriptores rerum Danicarum, I, p. 317 og VII, p. 197.
- 80 Dipl. Norv., VI, nr. 338.
- 81 Dipl. Norv., XVII, nr. 339.
- 82 Gengivelse af brevet, se Knud J. Krogh, 1988, p. 79-81.
- 83 Scriptores Rerum Danicarum, V, p. 517.
- 84 Jens Velle, 1976, p. 23-61.
- 85 Dipl. Norv., VIII, nr. 268.
- 86 Dipl. Norv., XVI, nr. 89.
- 87 Dipl. Norv., XVII, nr. 484. 17. januar 1435 (Dipl. Norv., XVII, nr. 522) bliver en ny biskop af Tranquillia udnævnt, efter at Severinus var forflyttet til Færøerne.
- 88 Scriptores Rerum Danicarum, V, p. 519.
- 89 Dipl. Norv., IV, nr. 855; VI, nr. 453, 455 og 456 og XVIII, nr. 57.
- 90 Danmarks Kirker IV, Holbæk amt, p. 357 samt note 3; Regesta Diplomatica Historiae Danicae, nr. 5288-89.
- 91 Kommentar ved O. Kolsrud i Dipl. Norv., XVII B, p. 291.
- 92 Dipl. Norv., XVII, nr. 524, jfr. nr. 523, hvor han benævnes »ordinis fratrum minorum«.
- 93 Dipl. Norv., XVII, nr. 532.
- 94 Dipl. Norv., XVII, nr. 576.
- 95 Dipl. Isl., IV, 609 (25. august 1437) og nævnt i Isl. Ann., p. 370, omkring 1445.
- 96 Dipl. Norv., XVI, nr. 141; også nævnt i et brev 9. juni 1442 som Hemmingus Farenensis, Dipl. Norv., IV, nr. 885.
- 97 Dipl. Norv., II, nr. 755; Dipl. Fær., I, p. 51.
- 98 Dipl. Norv., VIII, nr. 342.
- 99 Dipl. Norv., VIII, nr. 343.
- 100 Dipl. Norv., VI, nr. 540.
- 101 Dipl. Norv., VIII, nr. 349.
- 102 Dipl. Norv., XXI, nr. 478.
- 103 Dipl. Norv., XVII, 2, nr. 1133.
- 104 Dipl. Norv., VI, nr. 675.
- 105 Norske Rigsregistranter, I, p. 41 og A. C. Evensen, 1906, nr. 34.
- 106 Dipl. Norv., II, nr. 1110.
- 107 Dipl. Norv., XVI, nr. 560 og 572.

- ¹⁰⁸ A. C. Evensen, 1906, nr. 72.
¹⁰⁹ A. C. Evensen, 1906, nr. 69.
¹¹⁰ A. C. Evensen, 1906, nr. 71.
¹¹¹ Norske Rigsregistrarer, I, p. 192.
¹¹² Dipl. Norv., VI, nr. 795.
¹¹³ Oluf Kolsrud, 1958, p. 192.

Litteratur

- Breengaard, C. 1982. Muren om Israels Hus, København.
 Dahl, S. & Rasmussen, J. 1956. Víkingaaldargrøv í Tjørnuvík. *Fróðskaparrit*, 5. bók: 153-167. Tórshavn.
 Dahl, S. 1958. Fortidslevn. *Færøerne*, I: 124-157. København.
 Dahl, S. 1968. Fortidsminder. Historie. Kirkjubøur. *Trap Danmark, Færøerne*, bd. 29: 188-211, 211-217 og 256-61. København.
 Debes, H.J. 1990. *Føroya Söga*, I. Tórshavn.
 Evensen, A. C. 1906. *Skjöl úr Føroya søgu úr 16. øld*. Tórshavn.
 Foote, P. G. 1965. *On the Saga of the Faroe Islanders*. London.
 Hefele, C. J. 1863. *Conciliengeschichte*, V.,: 362ff. Freiburg.
 Koch, H. 1969. Kongemagt og Kirke. 1060-1241. *Politikens Danmarkshistorie*, bd. 3, København.
 Kolsrud, O. 1958. *Noregs Kyrkjesoga i Millomalderen*. Oslo.
 Krogh, K. J. 1981. Den lille domkirke i Kirkjubøur. *Fróðskaparrit*, 28.-29. bók. Heiðursrit til Sverri Dahl: 313-328. Tórshavn.
 Laur, W. 1966. Farria-Helgoland, Eiderstedt oder die Färöer?. *Nordfriesisches Jahrbuch*, Neue Folge, Bd. 2: 118-131.
 Laur, W. 1986. Föhr und Farria. *Nordfriesisches Jahrbuch*, Neue Folge, Bd. 22: 29-46.
 Mortensen, A. 1989. Biskupur Føroya. *Mondul*, nr. 1: 3-10. Tórshavn. red. Bárður Jákupsson.
 Nyberg, T. 1984. Über die nordfriesischen Inseln im Bistum Schleswig und Ansätze ihrer kirchlichen Selbstständigkeit. *850 Jahre St.-Petri-Dom zu Schleswig 1134-1984*. Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte, Reihe 1, Bd. 33: 173-195. Schleswig.
 Nyberg, T. 1985. Die heilige Insel Farria. *Nordfriesisches Jahrbuch*. Neue Folge, Bd. 21: 227-245.
 Rafn, C. C. 1832/1972. *Færeyinga Saga eller Færø-bøndernes Historie i den islandske Grundtext med færøisk og dansk Oversættelse*. København/Tórshavn.
 Sjölin, B. 1984. Über Föhr, Fyrir und die Fervir. *Nordfriesisches Jahrbuch*. Neue Folge, Bd. 20: 281-286.
 Storm, G. 1897. *Afgifter fra den norske kirkeprovinc til det apostoliske kammer og kardinalkollegiet 1311-1523*, efter optegnelser i de pavelige arkiver. Christiania.
 Thorsteinsson, A. 1982. Færøske huskonstruktioner fra vikingetid til 1800-årene. *AmS-skrifter*. Arkeologisk museum i Stavanger, 7, Vestnordisk byggeskikk gennem to tusen år: 149-161, Stavanger. red. Bjørn Myhre, Bjarne Stoklund, Per Gjørder.
 Vellev, J. 1976. Altre og alterindvielser – særlig i Odense stift. *Fynske Minder*, 1975: 23-63, Odense.
 Øssursson, J. 1963. *Føroya biskupa, prósta og prestatal*. Tórshavn.
- ✱
- Annales Ecclesiae Danicae Diplomatici*, II, København: 1744.
 Biskupasögur, I-II, København: 1858-78.
 Danmarks Kirker IV, Holbæk amt, bd. 1, København: 1979, red. Marie-Louise Jørgensen og Hugo Johannsen.
 Danmarks Riges Breve, 1. rk., 1. bd. ff., København: 1938ff.
 Dipl. Dan., Diplomatarium Danicum, 1. rk., 1. bd. ff., København: 1938ff.
 Dipl. Fær., Diplomatarium Færoense, I, Tórshavn: 1907/1985, udg. Jakob Jakobsen.
 Dipl. Isl., Diplomatarium Islandicum, bd. Iff., København & Reykjavík: 1857ff.
 Dipl. Norv., Diplomatarium Norvegicum, bd. Iff., Christiania: 1849ff.
 Dipl. Norv., XVII B, Diplomatarium Norvegicum. Tillæg til 17. samling. Den norske Kirkes Erkebiskoper og Biskoper indtil Reformationen, Oslo: 1913, udg. Oluf Kolsrud.
 Dipl. Svec., Diplomatarium Svecanum, bd. Iff., 1829ff. Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, Christiania: 1899, udg. Alexander Bugge.
 Flateyjarbók, bd. I-IV, Reykjavík: 1944-45.
 Isl. Ann., Islandske Annaler indtil 1578, Christiania: 1888, udg. Gustav Storm.
 Norges Gamle Love, I-V, Christiania: 1846-95.
 Norske Rigsregistrarer, I-XII, Christiania: 1861-91, udg. Christian C. A. Lange.

Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ, bd. 1ff.,
København: 1847-70.
Regesta Norvegica, Iff., Oslo: 1966ff.
Scriptores rerum Danicarum, I-IX, Hafniæ: 1772-1878,
udg. Jacobus Langebek m.fl.
Seyðabrævið, Tórshavn: 1971, udg. Chr. Matras.

Kirstin Eliassen
Ægirsgade 71, 4 th.
DK-2200 København N
Danmark